

CUMHURİYETİN OLUŞUMUNDA ATATÜRK VE SONRASI*

Betül BATIR**

1- Giriş

Her toplum, yapısı gereği, belirgin ya da belirsiz bir değişime uğrar. Yani toplum zamanla farklılaşır. Toplumsal hareketlilik adı verilen¹, sosyolojik olay, bazen ilerlemeyi, bazen de gerileyişi ifade eder. Bir toplumda, sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere çeşitli alanlarda hareketlilik yaşanabilir. Toplumsal hareketlilik, kendiliğinden oluşabildiği gibi, çoğu zaman da grupları yöneten bir önder tarafından gerçekleşir.

Osmanlı toplumu da, her devlette olan normal değişimlerden ayrı olarak, 18. yüzyılda farklılaşma çabalarına girmiş olmasına rağmen, köklü ve esaslı bir değişim gösterememiştir. Bunu, ancak Türkiye Devleti olduğunda başarabilmiştir. Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yine onun birinci derece etkisiyle, ilân edilen Cumhuriyet ile, köklü bir ilerleme olarak addedilen toplumsal değişime uğramıştır. Köklü değişimler, Cumhuriyet'in ilânından sonra yoğunlukla devam ederek, esas şeklini almaya başlamış ve almaya devam etmektedir.

Anlaşıldığı üzere, insan topluluklarının belirli kişiler tarafından yönlendirilmeye ve yönetilmeye ihtiyaçları vardır. Aksi takdirde topluluklar, sistemli bir toplum haline gelemeyizler.

---

*Bu çalışma, Cumhuriyet'in katettiği 75 yıl çerçevesinde mütalaa edilip, Cumhuriyet'in önemi ve Atatürk'ün yeni bir devlet şekli oluşturmadaki etkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada yardımlarını esirgemeyen hocalarıma teşekkür ederim.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Bölümü

1 Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, Çev. Mete Tunçay, İstanbul 1994, s. 62.

Bilindiği gibi, yönetimler, bir kişiye, bir zümreye ait olabileceği gibi, bizâtihi halka da ait olabilir. Halk bu egemenlik hakkını rahatlıkla kullanmada serbesttir. Bu serbestliği, seçimlerde, kendini temsil edecek yöneticileri seçmede gösterir ve yöneticileri devamlı kontrol altında tutmayla da egemenliğinin sürekliliğini sağlar.

2- Cumhuriyet Nedir?

Halk egemenliğinin geçerli olduğu yönetim şeklinin adı Cumhuriyettir. Cumhuriyet kelimesi, Arapça olan cumhur kelime kökünden gelmektedir. Cumhur kelimesi topluluk, güruh manasıyla, çoğunluğu ifade eder².

Cumhurî kelimesi ise, halka ait anlamında olup, Latince bir kelime olan respublica (Res-şey, Publica-halka, kamuya ait), halka ait olan şey manasıyla devleti işaret eder. Respublica, İngilizce'de republic, Fransızca'da republique şeklindedir. Yunanca'da Ta Kainonia kelime grubuyla, ortak şeyler anlamını içerir³.

Verdiğimiz bu tanımlarda, kelime manası olarak dikkat edilirse hep bir çoğunluk vurgulanmaktadır. Ortak olan şeyler, halka, kamuya ait olan şeyler şeklinde çoğunluğa verilen haklar zinciridir. Şey kelimesindeki anlam çoğunluğu da, irade de birleşiyor kanısındayım. O halde, halkın iradesiyle, çoğunluğun iradesiyle oluşan bir sistemdir.

Siyasî manada Cumhuriyet, "halka mahsus idare", "halkın kendi kendini yönetebildiği", rejimin adıdır. Bu ifade ile demokrasi kelimesiyle karıştırılması mümkünse de, terim ve uygulama şekli olarak, Cumhuriyetle

2 Saîim Öğüt, "Cumhur", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, VIII, İstanbul 1993, s. 94; cumhur; umum, güruh, takım. Bkz. Şemseddin Sâmî, Kâmus-ı Türkî, İstanbul 1317, s. 486.

3 Türk Ansiklopedisi ("Cumhuriyet", XI, Fasikül 81, Ankara 1931, s. 263); Yeni Türk Ansiklopedisi, ("Cumhuriyet", II, İstanbul 1985, s. 527).

demokrasi ayrı kelimelerdir⁴. Cumhuriyet, demokrasinin en güzel uygulanabileceği ve geliştirilebileceği bir rejimdir.

Cumhuriyet kelimesi, Arapça'dan halkın söz ve karar sahibi olması anlamındaki, Cumhur kelimesinden türeyerek, devlet başkanının seçimle işbaşına geldiği bir rejim manasıyla dilimize yerleşmiştir⁵.

Cumhuriyet rejiminde, Devlet Başkanı seçimle devletin başına gelir ve belirlenmiş bir süre içinde başkanlığı sürer. Hiçbir şekilde, başkanlıkta irs ve intikal yolu izlenmez. Seçim, esas işleviyle uygulanmadığında, seçimin amacını oluşturan egemenliğin kaynağı, halk iradesi kullanılamaz. Bu da Cumhuriyetin anlamını yitirmesine sebep olur, çünkü Cumhuriyet, halkın, hakkını rahatça arayabileceği, yönetenleri denetleyebileceği, temsilcilerini özgürce seçebileceği, kısaca kendi iradesini kullanabileceği en güzel devlet şeklidir⁶.

3- Cumhuriyet Fikrinin Gelişimi

Cumhuriyet, tarihi oluşum sürecinde incelendiğinde, Demokratik Cumhuriyet dışında, başka şekillerde de uygulandığı görülmüştür. Cumhuriyeti böyle bir çeşitliliğe tabi tutan W. Frank'ın pedogojik ayrımı şöyledir⁷.

a) Aristokratik Cumhuriyet: Eski Yunan kentlerinde ve Roma Cumhuriyeti'nde görülen soylu, tüccar gibi oligarşik bir grubun elindeki yönetimdir.

b) Demokratik Cumhuriyet: Egemenliğin tüm halka ait olduğu bir yönetim şeklidir.

4 Yeni Türk Ansiklopedisi, Aynı Madde, s. 527.

5 Türk Ansiklopedisi, Aynı Madde, s. 263; Yeni Cumhuriyet Ansiklopedisi, "Cumhuriyet", III, İstanbul 1983, s. 472).

6 Hamza Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, Ankara 1989, s. 3.

7 Toktamış Ateş, Cumhuriyet ve Lâiklik, İstanbul 1994, s. 12.

c) Halk Demokrasisi Cumhuriyeti: Bu yönetim, genellikle demokrasinin parti içinde olduğu varsayımıyla, tek parti rejimleridir.

Montesquie ise Cumhuriyeti "halkın ya da bir kişinin hükümeti elinde tutması" şeklinde tanımlayarak, iki kısma ayırmıştır. "Eğer yönetim, bir kişinin ya da grubun elindeyse orada Aristokratik Cumhuriyet; halkın elindeyse orada demokratik Cumhuriyet vardır" der. "Cumhuriyetin temel unsuru fazilettir"⁸, şeklindeki açıklamasında, vatan sevgisi ve eşitlik aşkına vurgu yapması bugün dahi örnek alınacak bir değer taşır.

Cumhuriyet düşüncesi, oluşumunun ilk yıllarında devlet olarak düşünülmüş ve Cumhuriyet yerine devlet olarak yansıtılmıştır. Genelde hürriyet ve demokrasi fikrini savunan, Çiçero'dan Jean Bodin'e 16. asır boyunca düşünürler eserlerinde Cumhuriyet kelimesini, bugünkü anlamı dışında kullanarak devleti belirtmişlerdir⁹.

Bu tanımlardan farklı olarak, Machiavelli, "Hükümdar" adlı eserinde, Devlet Başkanı'nı seçimle işbaşına geldiği ve hükümdarlığın asla veraset yoluyla geçmediği bir sistem olarak, Cumhuriyeti açıklıyor. Ayrıca, hürriyeti korumanın, her Cumhuriyette zorunlu olduğundan bahsediyor olması, önemlidir¹⁰.

A- Avrupa'da Cumhuriyet Fikrinin Teşekkülü

Zaman içinde, gelişen ve değişen tanımlar, hürriyet ve demokrasiyi unutmuyarak, halkın egemenlik hakkını vurgulayıcı mahiyettedir. Halkın iradesini en iyi şekilde kullanabilmesinin, kanunlar dahilinde gerçekleşeceğini belirten Kant ve Rousseau, "Kanunların olduğu yerde Cumhuriyet vardır" görüşünde birleşmişlerdir. Kuvvetler ayrılığının önemine işaret eden Rousseau, vatandaşlarının hepsinin eşit miktarda rehberliğine ihtiyacı olduğunu söylemiştir¹¹.

8 Berke Vardar, a.g.e., s. 38; Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 5.

9 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 5; Türk Ansiklopedisi, Aynı Madde, s. 263.

10 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 5; Türk Ansiklopedisi, Aynı Madde, s. 263-264.

11 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 5; Berke Vardar, *Aydınlanma Çağı Fransız Yazını*, Ankara 1985, s. 91 vd.

Fransız Akademisi, 1762 yılında Cumhuriyeti "çoğunluk yönetimi" şeklinde açıklarken, 1905 yılında Jellinek adında bir düşünürün de eserinde Cumhuriyeti bu şekilde tanımlaması, kısa bir tanım olmasına rağmen de-ğişmemesi açısından öneme haizdir¹².

Cumhuriyet fikrinin oluşum ve gelişimini sağlayan, düşünürlerin, genelinde üzerinde durdukları ana tema, Cumhuriyetin halk iradesiyle, hürriyet ve demokrasi çerçevesinde mütalaasıdır. Seçim sisteminin getirilip, veraset sisteminin kaldırılması, milletin egemenliğini kullanabilmesi sonucunda gelen, ancak Cumhuriyetin olmazsa olmaz koşullarındandır. Özetle, Cumhuriyet rejimi, egemenliğin halka ait olması, Devlet Başkanının hürce seçilebilmesi ve veraset sistemiyle gelen bir başkanlığın olmaması hasebiyle en demokratik yönetim şeklidir.

Cumhuriyet fikrinin oluşmasında büyük tesirleri olan bu düşünürlerin görüşleri, sadece kendi devletlerinde kalmamıştır. Birçok devlet bu görüşlerden etkilenecek, kendi bünyesine uygulamıştır. Özellikle Fransız İhtilâli'nin getirdiği evrensel ilkelerle tüm dünyaya yayılan, hürriyet, eşitlik, kardeşlik umdeleri, her ülke gibi, uzun bir süre sonra da olsa Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir¹³. Fakat bu etkileşim, Cumhuriyet şekline ancak Mustafa Kemal Paşa vasıtasıyla, Türkiye Devleti'nde dönüşebilecektir.

B- Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Teşekkülü

Türkiye Devleti'ndeki yönetim şeklinin adı olan Cumhuriyet bazı araştırmacılara göre birden bire meydana gelmişken, bazıları belirli aşamalardan sözlemektedir. Meseleyi, Türkiye Devleti adı altında ele alırsak, hakikaten Bekir Sıtkı Baykal'ın da dediği gibi "Türkiye'de Cumhuriyet, evrimle değil, devrimle gelmiştir"¹⁴. Çünkü Türkiye adı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla, yeni bir devletin kurulmasıyla oluşmuştur.

12 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 5.

13 Fahir Armaoğlu, 19. yy. Siyasi Tarihi, TTK, Ankara 1997, s. 81.

14 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 103.

Fakat, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran insanların Osmanlı devrinde yetiştiklerini gözönüne aldığımızda, Osmanlı Devleti'nde cereyan eden birkaç konuya değinmek faydalı olacaktır. Bence doğru olanı da böyle bir incelemedir. Osmanlı Devleti'nde gelişen bazı olay ve fikir adamlarının görüşleri, Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ü tanımamıza ve değerlendirmemize, büyük ölçüde katkıda bulunacaktır.

1839 yılında, Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla, Osmanlı devlet adamları, Fransız İhtilâli'nin etkisini, kendi işlerinde göstermeye başlamıştır. Çünkü Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde, hürriyet ve eşitlik fikri uygulanmaya ancak Fransız İhtilâli ile başlamışken, Osmanlı Devleti, bu getirilen ilkelerden, etkilenme gereği duymamıştır. Buna sebep de, Osmanlı Devleti'ndeki eşitsizliğin, sadece müslim ve gayri müslimler arasında olmasındandır. Bu eşitsizlik, 1839 yılında, Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan bir fermanla giderilmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın fermanı, Batı'yı örnek alarak hazırlaması, etrafındakileri endişelendirerek, kendisini, Cumhuriyeti ilan edebilecek bir padişah düşmanı olarak görmelerine sebebiyet verse de, Mustafa Reşit Paşa Padişah'a son derece bağlı bir devlet adamıydı. Enver Ziya Karal'ın da belirttiği gibi, Mustafa Reşit Paşa'nın bazı devlet adamlarınca, Cumhuriyetçi suçlamaları, menfaat ve kıskançlıktan ileri gelmektedir¹⁵.

Bu konuda, Mustafa Reşit Paşa'ya büyük sevgisi ve hayranlığı bilinen Şinasi'nin hitap şekli de önemlidir. Şinasi, Mustafa Reşit Paşa'ya "Ey ahali-i fazlın reisicumhuru" diye seslenmiştir¹⁶. Hitapta geçen reisicumhur, Mustafa Reşit Paşa'nın Cumhuriyetçi olduğuna bir delil gibi düşünülmemelidir. Çünkü burada belirtilen "fazilet sahibi topluluğun önderi" anlamıdır. Kısaca, Mustafa Reşit Paşa, yenilikçi, garplılaşma fikrini savunan biri olduğu kadar, gerçekleri görmesini ve değerlendirmesini de bildi. Bu sebeptendir ki, Cumhuriyeti getirmek istese bile, halkın desteğini almadan başarı sağlayamayacağını da bilen bir devlet adamı olarak, Padişah ve yönetimine sadık kalmıştır.

15 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VII*, TTK, Ankara 1956, s. 320.

16 Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, VII, s. 321.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda Avrupa'ya tahsil için öğrenciler göndermiştir. Özellikle Fransa'ya tahsil amacıyla giden öğrenciler, Fransa'nın, eşitlik, vatan sevgisi, milliyetçilik adına yaptıkları çalışmalardan çok etkilenmişlerdir. Bu fikirlerle aydınlanarak ülkelerine dönen talebeler, etkiledikleri, hürriyet, vatan, millet sevgisini, eserlerinde konu olarak işlemekle, ülkemiz halkını da harekete geçirmek, bilinçlendirmek istemişlerdir.

Vatan ve hürriyet şairi olarak bilinen Namık Kemal, eserlerinde bu konulara büyük ölçüde yer vermiştir. Cumhuriyet rejiminin en iyi rejim olduğunu belirtmesine rağmen, meşrutiyet fikrini benimsemiştir. Onun, böyle bir yol izlemesine sebep olan fikri ise, Cumhuriyetin şu anda Osmanlı'nın yapısına uygulanamayacağından, Osmanlı Devleti'ni daha kötü durumlara getirebileceği endişesidir¹⁷.

Halkın kendi için, yararlı olanı görmesini yani bilinçlenmesini, eğitim sağlar diyen Ziya Paşa'da hürriyet için çalışmıştır. Ziya Paşa'nın, Sultan Abdülaziz'e Avrupa gezisi sırasında sunduğu bir layihada, Osmanlı hanedanını övmesi ve Padişah'a reformlar yapmasını önermesi, onun hanedana bağlılığını ortaya koymaktadır¹⁸.

Çağdaşlarından farklı olarak, Cumhuriyeti büyük cesaretle savunan Ali Suavi, hürriyet konusunda kararlıdır. Ancak, Ali Suavi de diğerleri gibi meşrutiyet fikrini kabul etmekte yetinecektir¹⁹.

Kısaca fikirlerini zikrettiğimiz, bu şahıslar, "Yeni Osmanlılar" adıyla bir cemiyette birleşmişlerdi. Memlekette baş gösteren sorunlara çare arayışları, onlarda, millet hakimiyetini sağlayacak, meşruti bir yapıya ulaş-tıran, meclis açma fikrini uyandırdı. Meclis açılırsa, meşveret usulü sağ-lanacak ve Padişah'ın yetkileri kısıtlanaabilecekti. Yeni Osmanlılar

---

17 Ziya Gökalp, *Makaleler IX (Yeni Gün, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Gazetelerindeki Yazılar)*, hzr. Şevket Beysanoğlu, İstanbul 1980, s. 262; Enver Ziya Karal, a.g.e., VII, s. 324.

18 Enver Ziya Karal, a.g.e., VII, s. 305.

19 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 19.

aslında, hakimiyet-i milliyenin en iyi gelişecek biçimi olarak Cumhuriyeti görmüşlerdir. Ancak bu sistemin, Osmanlı Devleti'ni çökertebileceğinden şimdilik meşrutî bir sistemi yeğlemek zorunda kalmışlardır. Bu şekilde düşünmelerinde, halkın rolü büyüktür. Yeni Osmanlılar yaptıkları icraatlarda, halkı yanlarında hiç görmemişlerdir. Halktan gelmesi gereken bu gibi yeniliklerin, yönetici ya da aydın kesimden geliyor olması, devletin üzerine giydiği emanet bir giysinin, çok geçmeden geri alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, 1876 yılında ilan edilen I. Meşrutiyet, görünüşte kısıtladığı Padişah yetkisiyle, 1878'de kapatılarak, otuz yıl sürecek bir istibdât dönemine girilmiştir. Hürriyet, özgürlük, Cumhuriyet kelimelerinin yasaklandığı, herşeyin padişah idaresine bırakıldığı, hakimiyet-i milliyeye çabalarının hüsrana uğradığı bir devirdir. Yönetimde olduğu kadar, milliyetçilik hareketleri ve diğer devletlerle yapılan savaşlarda da hüsrana uğranmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, bu şartlara sahip bir ülkede dünyaya gelmiş ve bu şartlar altında yetişmiştir. Padişah'ın istibdâtına karşı oluşturulan hürriyet mücadeleleri 1908 yılına kadar sürmüştür. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilânıyla, meclis tekrar açılmıştır. Meclis açılışıyla her sorunun bittiğine inananlara mukâbil Mustafa Kemal Paşa'ya meşrutiyet yeterli gelmemiştir. Mustafa Kemal Paşa "bu inkılâpların daha fazlasını yapacağız" diyerek tepkisini belirtmiştir²⁰.

Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra, Osmanlı Devleti kendisini birçok savaşın içinde bulmuştur. Trablusgarb, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşıyla, Avrupa Devletlerinin (İtilâf Devletleri) Osmanlı Devleti'ni paylaşma emelleriyle karşı karşıya kalmıştır. 30 Ekim 1919 tarihinde imzalanan I. Dünya Savaşı'nı noktalayan Mondros Mütarekesiyle, Avrupa'nın hasta adamı öldürülmek üzere görünüyordu²¹.

20 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 19.

21 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çevr: Metin Kırıatlı, Ankara 1970, s. 266.

4- Teoriden Uygulamaya Geçiş Süreci ve Atatürk

Mütarekenin imzasıyla başlayan, Osmanlı Devleti'nin İtilâf Devletleri tarafından paylaşımı, Osmanlı milletine zor günler yaşattır. İtilâf Devletleri, bazı Osmanlı topraklarını, anlaşma hükümlerini bahane göstererek işgale başlamıştır. Yöneticilerin bu duruma sessiz kalışları, Osmanlı milletini yerel de olsa bir direnişe sevk etmiştir. Memleketin her köşesinde öncelikle mahalli, bir sonraki aşamada millî bir mücadeleyi hedefleyen örgütlenmeler süratle ortaya çıkmıştır.

Anadolu'daki bu hadiseler üzerine, Padişah güvendiği bir komutanı, Anadolu'daki hareketin başına göndermeye karar verdiğinde, Harbiye Nazırlığı'ndan bir liste getirtmek suretiyle, incelemiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı uygun görerek, bu vazifeyi vermiştir²².

Bu görevi Mustafa Kemal Paşa'nın kabul etmesi, çevrede belirli kişilerce, yadırganmıştır. Bunlardan birisi de Halide Edip Adıvar'dır. Halide Edip, Millî Mücadele yıllarını anlattığı bir eserinde, "vatana sevgisiyle böylesine dolu bir insan, nasıl olur da böyle bir görevi kabul eder. Yazık ki Mustafa Kemal Paşa'da zannettiğimiz gibi değilmiş. Mücadele yerine, teslimiyeti kabul etti" der ve ekler "Daha sonra bize gönderdiği telgrafla, bizi vatani kurtarmaya çağırması, ona olan bütün sevgimizi ve bütün bağımlılığımızı yeniden alevlendirmişti"²³.

Mustafa Kemal Paşa'ya geniş yetkiler verilerek, Samsun ve civarında asayişi sağlaması istense de, O, bu görevi kafasında planladığı amaçları gerçekleştirmede bir vasıta olarak görmüştür. Mustafa Kemal Paşa, 22 Mayıs 1919'da Sadaret'e gönderdiği raporda "millet, milli hakimiyet esa-

22 Padişah, bu görev için, kumandan seçiminde Harbiye Nezareti'nden istediği bir listede, adının yanında "Cumhuriyetçi" yazmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'yı seçmiştir. Sadrazamın "Nasıl olur?" tarzındaki sorusuna karşın, Padişah, "mevcut kumandanlarımızın, en liyakatlısıdır. Çanakkale'deki muvaffakiyetini bilirsiniz." cevabını vermiştir. Bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Cumhuriyet Gazetesi*, "Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine Tayini", 6 Temmuz 1960.

23 Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, İstanbul onbirinci baskı, s. 212 vd.

sını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır." demiştir²⁴. Bununla beraber, daha sonraları milletle birlikte hazırladığı kongrelerde de hakimiyet-i milliyeyi öne çıkartmıştır. Amasya Genelgesi'nde "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" çağrısıyla, halkı harekete geçirmiştir²⁵. Millî irade fikrini yine Erzurum Kongresi'nde, üçüncü maddede "Kuva-i Millîye'yi amil ve İrade-i Milliyeyi hakim kılmak esastır" ibaresiyle bir kez daha vurgular²⁶.

Erzurum Kongresi hazırlıkları sırasında, düzenlenen bir toplantıda Mustafa Kemal Paşa bir hedef tayin ederek, bunu şu sözleriyle belirler: "Hakimiyet-i Millîye'ye müstenid, bilakaydû şart müstakil bir Türk Devleti teşkil etmek ve bu hedefe behemahâl vasıl olmaktadır²⁷."

Kongreler Mustafa Kemal Paşa'nın istediği gibi gerçekleşerek, başarıya ulaşmıştır. Hatta Amasya'da, Osmanlı Devlet adamlarından biri olan Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşme, Kuva-yı Millîye hareketinin tanınması açısından önemlidir.

Kongreler sonucu oluşmuş, Hakimiyet-i Millîye'yi esas alan Heyet-i Temsiliye, Kuva-yı Millîye'yi yönetme yetkisine sahipti. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine kapatılan meclis, Kuva-yı Millîyeciler'e, Heyet-i Temsiliye idaresinin, daha gerçek ve resmi şekilde kullanılmasına imkan vererek, meclisi açma yolunda harekete geçirmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için yapılan tartışmalarda bazı şahıslar, bir yasama meclisi, bir kabine, bir de yürütme kurulu kurarak, bunun başına da Meclis Başkanı getirmek fikrini savunmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa bu tarz uygulamayı Cumhuriyete benzeterek, halkın karşı çıkmasından çekindiğinden, "Bütün kudret halkındır. Kudret bölünmez, icrai ve teşriî diye birbirinden ayrılmaz"²⁸. İdeolojisiyle açıkladığı olağanüstü yetkilere sahip meclisi 23

24 Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911 - 1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1982, s. 130-131.

25 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, I, TTK, Ankara 1989, s. 43.

26 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, I, s. 89.

27 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, I, TTK, Ankara 1989, s. 89; aynı müellif, *Nutuk*, III, Ankara 1989, s. 1253.

28 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, Ankara 1989, s. 583.

Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi adıyla Ankara'da açmıştır. Mustafaa Kemal Paşa, Meclis Başkanı olarak seçilmiştir.

Bundan sonra da, Kuva-yı Millîye hareketi, resmi bir yönetimle çalışmalarını aynı hızla, Meclis kararlarıyla sürdürmüştür. 1921 yılında Kuva-yı Millîye hareketi, düzenli ordu şekline dönüştürülerek, 1922 senesinde, Türkiye vatanını düşmandan kurtarmış, bağımsız bir devlet haline getirmiştir.

Egemenliğin halka ait olmasını her defasında vurgulayan, Mustafa Kemal Paşa, milletin psikolojik yapısını, gayet iyi anlayabilmişti. Yakup Kadri, Mustafa Kemal Paşa'nın bu özelliğine bilhassa işaret etmiştir²⁹. Halkı böylesine iyi tanıyan Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele yıllarında, milletin iki hükümet arasındaki tereddütünü de sezmiştir. Atatürk, buna rağmen, umutsuzluğa kapılmadan, halkın görmek ya da duymak istediklerine bağlı kalarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, halk desteği ile benimsetmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk hedefi, vatan ve milleti düşman işgalinden kurtarmak iken, ikinci hedefi Padişah ve Halife'yi korumaktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi açılışında, alınan kararlardan biri de "Padişah ve Halife'nin vaziyetlerinin, vatan kurtulduktan sonra Meclisin alacağı bir kararla belli olmasıydı". Padişah ve Halife'ye hala bağlılıklarını önemle belirten bu maddeler, Mustafa Kemal Paşa'nın halkı bilmesi ve onların desteğini alabilme çabasıdır.

1922 yılında ülke tam bağımsızlığını sağlamıştı. Yine aynı yıl içinde, 1923 yılında imzalanacak Lozan Barış Konferansı'na, İtilâf Devletleri'nin hem İstanbul, hem de Ankara Hükümeti'ni çağırması, ikili hükümet yaşamına son verecektir. Nitekim, 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat'ın kal-

29 Yakup Kadri'nin anlatımıyla "Saltanat Devri Nazırlarından biri bana, -Mustafa Kemal Paşa gelmiş geçmiş devlet icalimiz içinde milletin psikolojisini en iyi bilendir, demişti." Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ulus Gazetesi*, "Eski Bir Hikâye", 24 Haziran 1961.

dırılmasıyla, Türkiye Devleti'nde, yetkinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğu kesinleşmiştir.

1923 yılında Meclis içindeki görülen karışıklıklar, ayrıca bu seçim sistemiyle halk iradesinin tam kullanılmaması gibi nedenler, Mustafa Kemal Paşa'ya, gençlik yıllarından beri arzuladığı Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923 tarihinde ilan etme fırsatını sağladı.

Atatürk, zaman zaman Cumhuriyetin gerçekleşmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Sultan Reşat'ın Rumeli gezisi sırasında, karşılama töreninde, padişahın zar zor arabadan indiğini gören Mustafa Kemal, yanındaki arkadaşları İsmail Hakkı Bey'e "Artık hanedanlık kalkmalı, Cumhuriyet gelmelidir" demiştir. Bu haber Mahmut Şevket Paşa'ya iletildiğinde, Paşa, bomba patlamış gibi yerinden fırlamış ve etrafındakileri derhal susturmuştur³⁰.

1919'da Erzurum'da yapılan bir toplantıdan sonra, Mazhar Müfid Kansu, bu mücadele de başarılı olunursa, hükümet şeklinin ne olacağını sorması üzerine, Mustafa Kemal Paşa, "Cumhuriyet olacaktır" cevabını vermiştir³¹.

İsmet Paşa ise Cumhuriyetin nasıl kurulduğunu anlatan yazısında, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Türk Kurtuluş Savaşı'nın tabii sonucu olduğunu, Cumhuriyeti kimsenin düşünmediğini, amaçlarının saltanatı devirmek olmayıp, tek hedefinin yurdu kurtarma olduğunu belirtir. Saltanat ve halifelik kurtarılmasının, Kurtuluş Savaşı'nda, bir ilke olarak benimsenmesinin aldatmaca ya da taktik olarak görülmemesini de açıklar³².

Atatürk'ün Türk Devlet yapısına en uygun gördüğü Cumhuriyet, "hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" diyen 1921 Anayasası'nda, yapılan

30 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ulus Gazetesi*, 24 Haziran 1961.

31 Mazhar Müfid Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, Ankara 1997, s. 74.

32 İsmet İnönü, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Yıldönümü* dolayısıyla hazırlanmıştır, Ajanstürk 1973.

1924 değişikliğiyle birinci madde olarak "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" şeklinde anayasamızda belirtilmiştir (20 Nisan 1924)³³.

5- Atatürk'te Cumhuriyet Düşüncesinin Oluşumu

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti çeşitli aydınlardan ve tarihi kitaplardan öğrenmişti. Onu etkileyen olay, 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilâli olmuştur. İhtilâlin getirmiş olduğu, hürriyet, eşitlik kavramları Atatürk'ün dikkatini celbetmiş, bu konularda geniş mütalâalarda bulunarak, kendinde bir fikir yolu çizmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, tahsil yıllarında J.J. Rousseu, Montesquie, gibi yabancılar yanında, Namık Kemal'in eserlerinden de etkilenmiş, hürriyet ve vatan sevgisini herşeyin başında görmüştür³⁴.

Atatürk'ün Cumhuriyeti kimden öğrendiği konusunda Yakup Kadri'nin yaklaşımı da önemlidir. Yakup Kadri yazısında, şöyle demektedir: "Atatürk Cumhuriyetçilik fikirlerini Namık Kemal'in edebiyatından öğrenmişti. Onun gibi yazar, onun gibi konuşurdu. Ama fikirlerinde olsa olsa Ziya Gökalp etkiliydi. Ama onu Ziya Gökalp ile tanıştıran da biz olmuştuk. O halde bu inkılâplar, kimseye ait olmayarak, özgün bir yapı arzederler. Tevekkeli yabancı yazarlar, bu inkılâplara "Kemalizm" adını vermiş³⁵.

Atatürk, Namık Kemal'in hürriyet, vatan sevgisi ve Cumhuriyet fikrinden yararlanmış, ancak onun gibi davranmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti benimsemekle kalmamış, uygulamaya da geçirmiştir.

---

33 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara 1982, s. 3 vd.

34 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara 1982, s. 3 vd.

35 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ulus Gazetesi*, "Atatürk'ün İnkılâpçılığı, Genç Harbiyeli Mustafa Kemal Cumhuriyetçiliği Kimden Öğrenmişti?", 13 Haziran 1961.

Mustafa Kemal Paşa'ya, Türkiye Devleti'ne Cumhuriyet rejimi getiren sebepleri, kısaca belirtmek gerekirse, şu hususlar verilmelidir:

a) Atatürk, hürriyet ve halk iradesine çok önem vermiştir. Bu ilkelere ancak Cumhuriyet rejiminde, işlerlik kazanabilirdi.

b) Cumhuriyet, demokrasiyi de beraberinde getireceğinden, Atatürk bu rejimi en iyi yönetim şekli olarak görmüştür.

c) Türk Milleti, hürriyetine çok önem verdiği için, Cumhuriyet rejimi Türk Devleti yapısına en uygun yönetim şeklidir.

d) Cumhuriyet, insanca ve medeni şekilde yaşamayı da beraberinde getiren bir sistem olduğundan, Atatürk, Cumhuriyet rejimiyle, Türkiye'deki yaşayışı da medeni şartlarla daha ileriye götürmek istemiştir³⁶.

Bu özellikler Atatürk'ün kafasında oluşmuş esas nedenlerdir. Devletin başkansız oluşu, seçim sisteminin değiştirilme ihtiyacı gibi sebepler ise Cumhuriyetin ilanında birer araçlardır. Beklenen zaman, bu görünen nedenlerle oluşmuştur.

5- Türkiye Cumhuriyeti'nin Karşı Karşıya Kaldığı Sorunlar: Cumhuriyet Rejiminin Gelişmesine Fırsat Vermeden Yıkma Çabaları

Türkiye Cumhuriyeti ilk önce, ilan edildiği gün, yapılan eleştirilerle mücadele etti. Kendilerine sorulmadan, böyle bir öneri getiren Mustafa Kemal Paşa'nın, Cumhuriyet fikrine karşı çıktılarsa da, İsmet İnönü ve Abdurrahman Şeref Bey'in konuşmaları, onları iknada başarılı oldu. Abdurrahman Şeref Bey bu duruma, şu sözleriyle açıklık getiriyordu; "Hükümet biçimlerini saymak gereksizdir. Egemenlik sınırsız ve koşulsuz

³⁶ Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 91.

milletindir dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu, Cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad kimilerine hoş gelmezmiş, varsın gelmesin³⁷.

Atatürk, Cumhuriyetin ilanında kimsenin görüşünü almamasının nedenini şöyle açıklamıştır: "Cumhuriyetin ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı davete ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü, onların zaten ve tabiaten, benimle bu hususta hemfikir olduklarına şüphe etmiyordum³⁸.

Arkadaşları, Mustafa Kemal Paşa'nın bu emrivakisi karşısında, ondan yavaş yavaş ayrılmaya başladılar. Özellikle, bu ayrılma, bir yıl sonra, halifeliğin kaldırılmasıyla daha belirgin hale geldi.

İktidara muhalif kişiler, ülkede demokrasinin gereği olan çok partili sistemin uygulanmadığından yakınıyorlardı. Aslında bu sadece muhalifleri değil, Atatürk'ü de üzen bir konuydu. Ancak J.J. Rousseau'nun da dediği gibi "Cumhuriyet, belirli bir yapıya oturtulup yerleşmedikçe diktatörlüğe yol açabilir"di. Nitekim, birkaç defa oluşturulan partilerin kısa sürede, başka amaçlara alet olması, bu sözü doğrulamıştır.

Partili hayata geçmede, ilk deneme 1925 yılında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile olmuştur. Kurulmasında, Mustafa Kemal'in Meclisi dağıtması, seçimleri yeniden yapması, parti programı sunması, ittihatçı arkadaşlarına pek önem vermemesi gibi nedenler verilse de, asıl neden halifeliğin kaldırılmasına gösterilen tepkidir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, dine saygılı olduğunu, programında önemle belirtmiştir. Buna binaen, dinci gericilerin isteklerine aykırı olan inkılâplara karşı çıkarcasına bu partide toplanmaları, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dinci görünmesine sebep olmuştur.

37 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, Ankara 1989, s. 1081.

38 Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, II, s. 1068.

Halifeliğin kaldırılmasıyla, ülkenin Mustafa Kemal'in tekeline geçeceği korkusuyla kurulan partinin, ülkenin çeşitli yerlerinde şubeleri açılmıştı. Küçümsenmeyecek ölçüde de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na talep vardı.

Bu yıllarda, Musul sorunu ve doğuda Kürt hareketleri, ülkenin uğraştığı meseleler arasındaydı. Doğudaki kıpırtılar, Şeyh Sait adındaki şahıs önderliğinde, büyük bir ayaklanmaya dönüştü. Hükümet ilk önce, doğudaki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın şubelerini kapattı. Daha sonra Takrir-i Sükûn Kanunu'yla, yakaladıkları kişileri İstiklâl Mahkemelerinde cezalandırdılar. Böylece Şeyh Sait İsyanı da bastırılmış oluyordu. Akabinde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da, bu ayaklanmadan sorumlu tutularak kapatıldı³⁹.

1930 yılına kadar, yine tek parti dönemi yaşanmıştır. Bu kez partili sisteme geçiş denemesi, Atatürk'ün desteğiyle olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla, arkadaşlarına bir parti kurma imkanı sağlamıştır. Teşkilatlanan Fırka, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi, tamamen muhalif nitelikte olmamıştır. Aksine Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve Atatürk'e bağlıdır. Bu bağlılıktan dolayı, görevini yapamayınca kendi kendini fesh etmiştir⁴⁰. Bu iki deneme sonucunda ülkenin, çok partili sisteme geçemeyeceği anlaşılmıştı. 1946'da Demokrat Parti kuruluncaya kadar, tek parti dönemi devam etmiştir. Bu partinin kurulmasıyla, kalıcı olarak çok partili döneme geçilmiştir.

Cumhuriyet, kısa sürede gerçekleşen, sosyal ve kültürel inkılaplara sahne olmuştur. Ani inkılaplara ayak uyduramayan halktan bazıları, "din elden gidiyor" parolasıyla güç elde ederek, bazı hadiseler meydana getirmişlerdir. Şeyh Sait Ayaklanması, Mustafa Kemal Paşa'ya suikast gi-

39 Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, çevr: Gül Çağalı Güven, İstanbul 1992.
40 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1952, s. 630.

rişimi, Menemen Olayı, bu uğurda oluşan tepkilerdi. Alınan önlemler sonucu, bu tepkiler hiçbir şey elde edemeden bastırılmıştır.

Dini, herhangi bir amaçla kullanma, lâiklik ilkesinin benimsenmesiyle son bulmuştur. Halka vicdan özgürlüğü sağlanarak, halk din konusunda da hürriyete kavuşmuştur.

Lâiklik, yönetim işlerinde dinin hiçbir şekilde etkili olmamasıdır. Lâikliğin mecliste konuşulduğu yıllarda, Kılıç Ali, şu olaydan bahseder: "İlk mecliste birgün lâiklik mevzubahis oluyordu. Gazi Mustafa Kemal Paşa o gün Meclise riyaset ediyordu. Meclis'in tanınmış din alimlerinden bir arkadaş kürsüye geldi. İstihzakâr bir tavırla, "- Arkadaşlar bir lâiklikdir gidiyor. Afedersiniz ben bu lâikliğin manasını anlayamıyorum", dediğinde, Mustafa Kemal dayanamayarak, oturduğu yerden elini kürsüye vurarak: "- Adam olmak demektir hocam, adam olmak!", cevabını vermiştir"⁴¹.

Bu koşullar altında, bir takım aşamalar neticesinde Atatürk'ün ilkeleri arasında yer alan Lâiklik ilkesi, 1937 yılında Anayasamıza girmiştir. Yakın zamana kadar, lâiklik üzerine yine büyük tartışmalar olsa da, bu ilkenin titizlikle devamı sağlanmaktadır.

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında, Türkiye, üretim araçlarındaki yetersizlik, sanayii yokluğu, eğitimsiz insan gücü, banka ve kredi yokluğu, geri tarım, güçsüz bir maliye, geri anlayışların bulunduğu, dış devletlere borçlu, aydının toplumdan koptuğu, harap, yalnız, müttefiksiz bir ülke idi⁴². Bu olumsuz koşullar sebebiyle Cumhuriyet, sosyal ve ekonomik müesseselerin eksikliğiyle de mücadele etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarda, Cumhuriyeti değerlendirmiştir. Bunları maddeleştirmek gerekirse;

41 Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, İstanbul 1988, s. 70.

42 *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişiminin 50. Yılı*, Ankara 1973, s. 48.

- a) 14 Ekim 1925'te İzmir'de yaptığı konuşmada, Cumhuriyetin hükümet ile halk arasındaki ayrımı yokettiğini söylemiştir.
- b) 1 Kasım 1929'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açış konuşmasında, Cumhuriyeti devlet gücü olarak ifade etmiştir.
- c) Atatürk, Cumhuriyetin sadece devlet şekli olmayıp, uygulanan siyasi rejimin adı olduğundan da bahsetmiştir.
- d) Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti, gerçekleşmesi gereken bir hedef olarak görmüştür.
- e) Mustafa Kemal'e göre, halk egemenliğinin en iyi uygulandığı yönetim şeklidir.
- f) Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti, Türk inkılablarının temeli olarak görmüş ve en ileri, en gelişmiş yönetim şekli Cumhuriyettir, yorumunu yapmıştır.
- g) Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Cumhuriyet bir fazilet olup, adaletli yönetimi de beraberinde getirir. Bu yüzden Cumhuriyet, insanca ve çağdaş yaşamı ortaya çıkarır⁴³.

7- Cumhuriyetin Günümüzde Geldiği Nokta: 75 Yılda Neler Yapıldı, Neler Yapılmalıydı ve Halen de Yapılması Gerekli Olan Unsurlar

Cumhuriyet, Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirmeyi istediği ana hedeflerden biriydi. Çünkü, O kafasında oluşturduğu bazı yeniliklerin, ancak Cumhuriyetle gelebileceğini bilmekteydi. Atatürk Cumhuriyeti,

---

43 Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 95.

inkılâplarının temeli gördüğü gibi, gelişeceği, yönetim şekli olarak da yorumlamıştır.

Cumhuriyet, ilk önce, halkın egemenliğini sağlar. Siyasi tanımında da yer aldığı gibi Cumhuriyet, halkın kendi kendini yönetmesidir. Millete, yönetim hususunda hürriyetin sağlanmış olmasıdır.

Atatürk'ün hakimiyet-i Milliye'ye verdiği önemi, Samsun'a gidişiyle, kongreler döneminden sonraki her safhada görmek mümkündür. 1921 yılında, Atatürk yaptığı bir konuşmada; "İki Mustafa Kemal vardır. Biri ben, fâni Mustafa Kemal, öteki milletin daima içinde yaşattığı Mustafa Kemal. Ben onu temsil ediyorum. Herhangi tehlike anında ben zuhur ettimse, beni bir Türk anası doğurmadı mı? Türk anaları daha Mustafa Kemaller doğurmayacaklar mı? Feyiz milletindir, benim değil"⁴⁴, açıklamasıyla bir vatan için halkın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Feyiz (şan) milletindir, deyişiyle de başarılarını halka maletmektedir.

Halk iradesine, bu derece değer veren Atatürk, buna bağlı olarak, Hakimiyet-i Milliye'nin en iyi işlediği Cumhuriyeti ülkemizde ilan etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, halka ait olduğu için demokratiktir. Halkın iradesi demokrasiyi de meydana getirdiğinden, Türkiye Cumhuriyeti demokrasinin şartlarına da uymak zorundadır. O halde, Cumhuriyetimizin geldiği noktayı değerlendirmek için birkaç ilkeyi açıklamak kaçınılmazdır.

a) Demokraside egemenlik halka ait olmalıdır⁴⁵. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu ilke, Cumhuriyetin temel şartıdır. Ülkemiz, demokratik Cumhuriyet olup, Hakimiyet-i Milliye'yi, en iyi şekilde kullanmaya gayret etmektedir. Bilindiği üzere, halkın fert fert, Meclise katılıp, ülke hakkında, görüşmeler ve tartışmalar yapması mümkün olamamaktadır. Bu sebeple, halk, kendi kendini yönetme hürriyetini seçimlerle kullanmaktadır. Halkın iradesiyle seçilen, meb'uslar, yine halkın iradesiyle görevlerinden alınabilmelidir.

44 Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara 1956.

45 Toktamış Ateş, *Demokrasi (Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler)*, Ankara 1994, s. 119.

Cumhuriyetin ilanıyla geçerlilik kazanan bu hak, günümüzde de devam etmektedir. Ancak, kanımca seçimlerde halk iradesini gösteren çoğunluğun sağlandığı söylenemez. Nedeni de, seçim sonuçlarının dağınık şekilde partilere bölünmesidir. Örneğin % 40 A parti, % 30 B parti, % 10 C parti, % 15 D ve % 5 E parti gibi bir dağılım, iktidara, bir birleşik parti getirebilir. Çoğunluk % 50'yi geçemediğinden, demokratik seçimin ana hedefi de zedelenir.

Bu belirttiğim husus, 1960'lı yıllarda da rastlanılan bir durumdur. Cahit Tanyol Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığı bir yazıda, bu eksikliğe şöyle değiniyor: "Memleketimizdeki siyasi partilerin arzuladıkları seçim sistemi, kendilerini iktidara getirecek şekilde değerlendiriyor. Aslında öyle bir seçim sistemi kurulmalı ki, halk iradesi en iyi şekilde gerçekleşsin. Anayasamız, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" der. Oysa şimdi "Hakimiyet kayıtsız şartsız siyasi partilerindir" oluyor. Halka hürriyet verilmelidir. Hürriyet seçme ile olur⁴⁶.

b) Temel hak ve özgürlükler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır⁴⁷. Millet bu hak ve özgürlüklerini, bilinçlice kullanmalıdır. Herşeyden önce, millet haklarının ne olduğunu bilmelidir ki savunmasını da o ölçüde yapabilsin.

c) Herkes düşüncesini rahatça açıklayabilmelidir⁴⁸. Ülkeye zarar vermediği sürece, düşüncesinden dolayı yargılanmamalıdır.

d) Demokrasi kişiye dayanan bir rejim olduğundan, herşeyden önce kişiler, rasyonel olmalıdır⁴⁹. Kişinin rasyonel olması, hoşgörülü olması demektir. Seçimlerde bencilce hareket etmemesi, ülke yararını düşünmesi demektir.

46 Cahit Tanyol, Cumhuriyet, "Parti Teşkilatı ve Halk Hakimiyeti", 16 Temmuz 1960.

47 Toktamış Ateş, a.g.e., s. 120.

48 Toktamış Ateş, a.g.e., s. 120.

49 Toktamış Ateş, a.g.e., s. 121.

75 yılın sonunda, Mustafa Kemal Paşa'nın, "Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve mantiki uygulamasını temin eden hükümet şekli Cumhuriyettir" sözüne, demokrasi ilkelerinin çoğunu yerine getiremediğimizden, ters düşmekteyiz. Halkın iradesinin belli kesimlerce kullanılması, Hakimiyet-i Milliye'de olumsuz bir gelişmedir.

Halk iradesini yönetimde kullanırken, kendine en yararlı olanı görmesi gerekir. Faydalı olanı görebilmesi için, milletin belli bir olgunluğa, belli bir seviyeye ulaşması şarttır. Bu da ancak halkın eğitilmesiyle mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, eğitim seviyemiz oldukça düşüktü. Eğitim devlet dışında çeşitli medreseler elinde gerçekleşmekteydi. Bu ise yeni kurulmuş Cumhuriyete ve yapılacak inkılâplara zarar verecek talebelerin yetişmesine neden olabiliirdi. 1924 yılında çıkarılan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla, öğretim birleştirilip, devletin tekeline verildi. Bu, eğitimde, ilk adımdır.

İkinci adım ise, Harf İnkılabı olmuştur. Arap harflerindeki zorluk, alfabeye değişikliği ile kaldırılarak, halk kitleleri okuma ve yazmaya teşvik edilmiş, bu hususta okur-yazar sayısının yükselmesine sebep olmuştur.

Okur-yazar sayısını artırma çabaları, bugün gerçekleşmiş durumdadır. Okur-yaazar, diğer bir deyimle diplomalı kişiler, ülkemizde yeter seviyeye gelmiş ve gelmektedir. Birçok yerde üniversiteler açılarak, eğitimin, ülkenin her yerine yayıldığı görülmektedir. Ancak, dikkat edilirse, açılan her üniversite kadar, verilen eğitimin kalitesi de düşmektedir. Çünkü, yüksek öğretim okullarında, öğretmen yetersizliğinden dolayı, dersler boş geçmektedir. Buna mukabil, üniversite sınavlarında, sınava giren bir milyon üçyüz bin öğrenci içinden ancak ikiyüzbin öğrenci seçiliyor. Sonuç olarak da, işsizlik, ne üniversiteli olan ikiyüzbin öğrencinin, ne de üniversiteye giremeyen bir milyon yüz bin öğrencinin yakasını bırakmıyor.

Üniversiteler kadar, ilk ve orta dereceli okullarda yerlerini, paralı özel okullara bırakmış durumdadır. Devlet okulları, sınıfların kalabalıklığı, öğretmen yetersizliği, eğitim eksikliği gibi nedenlerle ezilmiş ve ortaya yabancı dil eğitilmiş bir takım özel okullar çıkmıştır. 1932 yılında Atatürk'ün titizlikle çalıştığı, Türk dilini geliştirme, çabaları bugün yerini lisan öğrenme adıyla eğitimin bile yabancı dille verildiği bir ideolojiye terk etmiştir. Lisan öğrenmek tabiidir ama kendi memleketimizde başka bir dille eğitimi nasıl kabullenebiliriz?

Yine üniversite sınavları sonucu oluşmuş dershaneler, sınav sistemine göre, robot, test beyinli öğrenciler geliştirmektedir. Öğrenciler dershane sistemiyle, belirli ipuçlarıyla, belirli bilgileri ezberlemesi sonucu, bilim yuvaları üniversitelere geldiklerinde sıkıntılar yaşamaktadırlar. Aynı hazırcılığı bekleyen öğrenci öğretmenin verdiği bilgiyi alarak, olduğu gibi devam ettirir. Kısaca geleceğe, üreten değil, tükten insanlar yetiştirir. Oysa ki üniversiteler üretici yetiştirmek için kurulur.

Eğitimde sağlanan diğer bir aşama da 1940 yılında kurulmaya başlayan Köy Enstitüleridir. Öğretime muhtaç köy çocukları bir bir test edilerek, bu okullara yerleştirilmişlerdir. Henüz yeni yeni oluşturulmaya başlanmış binalar, bu yıl içinde gelen talebelerce tamamlanmıştır. Kendi okullarının oluşumunda az çok katkısı olan öğrenciler, daha sonra öğretmen olarak, eğitim ordumuza katılmışlardır. Köy Enstitülerinden mezun olan bazı zeki öğrenciler yurtdışına tahsilini ilerletmek için gönderilmiş ve çoğu da orada kalmıştır.

Bugün beyin göçü dediğimiz bu olmaması gereken hadise büyük bir hızla sürmektedir. Sebepleri arasında da, Türkiye'nin yetişmiş kişilere çalışma ortamını, sağlayamaması, mali sıkıntılar, çalışana hakettiği değeri verememesi söylenebilir.

Memleketin ilerlemesinde son derece önem verilmesi gereken eğitim konusunda, maalesef katettiğimiz yol çok kısadır. Eğitim olumsuz ve zararlı bir takım etkenlerden kurtulamadıkça istenilen sonuçlara ulaşmak oldukça zordur.

Türkiye Cumhuriyeti, kurucusu Atatürk'ün hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu hedeflerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'ni muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaktır. Atatürk, bu hedefini, bir takım inkılapları gerçekleştirirken, "Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkaliyle medeni bir hey'et-i içtimâiye haline isâl etmektir" diyerek belirtmiştir.

Muasır Medeniyet, o günün şartlarına göre Batı toplumlarıdır. Çünkü Batı, Türkiye'den sosyal, siyasal, ekonomik her alanda ileri seviyededir. Onlara ulaşmak, yani Muasır Medeniyet'e ulaşmak, ancak ileri olan toplumları örnek almakla mümkündür. Bu da çağın gerisinde kalmış olan yaşam tarzını, ideolojiyi değiştirmekle olabildi. Kendi öz değerlerini yitirmeden, Batı'dan alınanlar, kendi bünyemize uygun hale getirilerek, yaşama geçirildi ve başarılı da olundu.

Cumhuriyet'in ilanından 75 yıl sonra bugün, medenileşmede, hala tek çare batı görülüyor. Batı'ya benzemede, batılı toplumları örnek alma yerine, Batı'yı benimseme yoluna gidiliyor. Ayrıca yanlış bir değerlendirmede günümüzde Batı toplumlarının ileri olduğu, düşünsel, teknolojik, ekonomik olanların örnek alınması yerine, gereksiz olanların alınmasıdır.

Medeni olmak, medeniyet seviyesine ulaşmak, insanca yaşamı da beraberinde getirir. İnsana, insan gibi davranıldığı toplumlarda medeniyet kavramı gelişir. Medeni olmanın, daha çok sosyal yönüyle ilgili olan bu faktörler ülkemiz insanı için değerlendirildiğinde pek de iyi bir sonuçla karşılaşmamaktadır. Ülkemizde şu anda varolan, bilinçsizce ve yanlış eğitim, enflasyon sonucu oluşan geçim sıkıntısı, okuması, eğitim alması gereken çocukların, sokaklarda simit satarak aile bütçesine yaptığı katkı, geleceğin umudu çocukların sokaklarda sefil halde, aç ve bitkin yokolmaları, maaş sırasında ölen emekli işçi ya da memurun kamuoyunda yarattığı sıkıntı, işsizlik, çarpık kentleşme, medenileşme yolunda atılan geriye doğru adımlardır.

Bir ülkenin gelişiminde, aydınların büyük rolü vardır. Aydın insanlar, düşünür, yazar, çizer, eleştirir ve olması gerekenleri ortaya çıkarır. 2000'li

yıllarda, ÷lkemize baktığımızda, düşünen insanlara hiçbir desteğin sağlanmadığını rahatça görebiliriz. Mütefekkirlerin, üreticiliklerini arttırmamız gerekirken, ÷lkemizde izlenen birtakım politikalar sonucu aydınlar susturulmakta, kimileri de cezalandırılmaktadır.

Kültürel alanda yapılan bir aşamada, tarihe verilen önemdir. 1932 yılında, Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'nu kurması, tarih alanında yapılacak esaslı çalışmaları da beraberinde getirmiştir.

Atatürk, eğitim yıllarında, farkettiği bir yanlış bu aşamayla çözümlenmiştir. Cumhuriyet yıllarına gelinceye kadar tarihi kitaplar, Türk tarihinin Osmanlı ile başladığını iddia etmişlerdir. Çeşitli kitaplar okuyan Atatürk ise, bu yanlış daha tahsil yıllarında anlamış ve bu eksikliğin giderilmesi için kafasında çözüm yolları aramıştır.

1932 yılında, Türk soyunun tarihinin çok daha eski olduğunu ispatlayan ve ortaya çıkaran çalışmaları desteklemek amacıyla Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Cumhuriyetin, Türk tarihi adına yaptığı en faydalı çalışmadır. Bugün hala çalışmalarını sürdüren bu kurum, değerli bilgiler ortaya çıkarmaktadır.

Cumhuriyetin getirdiği siyasal, sosyal ve kültürel belli başlı bu yeniliklerin içine pek tabii ki Kılık Kıyafet Kanunu, Soyadı Kanunu, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, medeni kanunu eklemek gereklidir. Zikredilen yenilikler, halen aynı şekilde devam etmektedir. Bu inkılâplardan Medeni Kanun ana başlığı içinde yer alan kadınlara verilen haklarda önemlidir. Kadınlar kısa sürede seçme ve seçilme hakkıyla erkeklerle eşit duruma getirilmiştir. Yine Medeni Kanunla miras, boşanma hakkı gibi konularda, kadınlara sağlanan haklar, hem insanlık yolunda, hem hürriyet yolunda, hem de Cumhuriyet yolunda ilerleme safhaları olmuştur. Kadınların bugün mecliste yer almaları da, Cumhuriyetin nimetleri arasında sayılmalıdır.

Sosyal, kültürel ve siyasal değişimler, ekonomik yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Ekonomik yapı, bilindiği üzere, çeşitli sebeplere

bağlı olarak çökmüş bir haldeydi. Savaşlardan yeni çıkmış bir Türk Devleti vardı. Halk maddi yokluk sebebiyle aç ve sefildi. Köylü ise hem savaşın etkilerinden hem de verdiği vergiden zor durumlara düşmüştü.

Savaştan yeni çıkmış olan ülkede sanayi kuruluşları yok denecek kadar azdı. Olan kuruluşlarda da sermaye yabancılar tarafından sağlanıyordu. Yabancı sermaye sadece sanayi kuruluşlarında değil, demiryolu, karayolu gibi ulaşım ağını da elinde tutmaktaydı. Dış borçlanmanın da hayli yüklü olduğu bu dönemde, ekonomi adına yapılması zorunlu olan icraatlar vardı. Cumhuriyetin ilanından sonra iktisadi alanda bazı yenilikler yapan Atatürk, ilk önce sermayeyi ülke içinden sağlayarak, sanayi kuruluşlarını artırmayı hedef edindi. Bunu, Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkararak, teşebbüs ruhuna sahip kişileri, sanayiye teşvik etme ile gerçekleştirdi.

Bu uygulamaları Devletçilik İlkesi'yle daha da sağlamlaştırdı. Devletçilik İlkesi, bir takım üretimlerin, Devlet eliyle yapılması gerektiğini belirtmesine rağmen, katı tutum izlememiştir. Çünkü, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar bu politikayı ortaya çıkarmıştır. Ama yine de özel teşebbüslere imkanlar sağlanmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra II. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu sıkıntılardan etkilenen ülkemizde, ekonomik yaşamda bir buhran meydana gelmiştir. 18 Ocak 1940'da kabul edilen "Millî Koruma Kanunu" savaştan korunma amacıyla hükümete olağanüstü geniş iktisadi yetkiler vermişti. Bu hükümetin, ortaya çıkan iktisadi ve mali sıkıntıya karşı alacağı tedbir de, şartlardan dolayı olağanüstü bir durumdaydı. Alınan tedbir, Varlık Vergisi olup, mali yapıyı güçlü hale getireceği düşünülmüştü. Vergi, çok ciddi denetimlerle toplanmış, vermeyenler cezalandırılmıştı. 15 Mart 1944'te bu vergi, ödenmemiş bütün vergi miktarlarını affeden bir kanunla kaldırılmıştı. Fakat bu vergi, vatandaşın devlete olan güveninin sarsılmasına da neden olmuştu⁵⁰. Bu zorunlu vergi, Cumhuriyet yıllarından sonraki icraatlarda, olumsuz bir hareket olarak anılmıştır.

50 Bernard Lewis, a.g.e., s. 300.

Teşvik-i Sanayi Kanunu ile, Sanayi alanında büyük gelişmeler, birbirini takip etmiştir. Ancak bu kuruluşlarda çalıştırılacak işçi azlığı ve kalitesi ayrıca bir sorun olmuştur. Bilinçli ve kaliteli işçi bulunamaması, iş eğitilmiş okulların eksikliği dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla bu noksanlık, açılan meslek okullarıyla giderilmiştir. Ayrıca çalışan işçi ve memurlara da, geniş haklar vermenin gerekliliği benimsenmiştir. Bu düşünce sonucunda, işçiye, sigorta, grev hakkı, sendika, memura emekli sandığı, gibi sağlanan imkanlarla çalışanları, devlet güvencesine almıştır. 1970'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nden yurtdışına, büyük ölçüde işçi gitmesi yine birçok problemi de beraberinde getirmiştir.

Cumhuriyetin getirdiği değişimlerden biri de, köylüye sağlanan haklardır. Köy ahalisi, Osmanlı döneminden beri süregelen Aşar Vergisi adıyla bilinen bir vergi vermekteydi. Bu vergi, diğerleri gibi zamanla adalatsızlık yaratarak, ücrâ yerlerde neredeyse feodal bir yapı arzeden şekle bürünmüştü. Atatürk, "Köylü milletin efendisidir" görüşüyle, 1925 yılında Aşar Vergisi'ni kaldırarak, bu mağdur insanları kurtarmıştır. Köylüyü rahata kavuşturan bu uygulama, tarım sektörünü de geliştiren bir merhaledir.

Verginin kaldırılmasını, köylüye kredi sağlama girişimleri takip eder. Bu sayede köylü, tefecilerden korunarak, Devlet desteği altında çalışmıştır. Tarım sektörünün artışında, traktörün kullanılması da önemlidir. Köylüye sağlanan bu haklar halen devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilanından, bugüne kadar geçen sürede ekonomik ve toplumsal yaşama baktığımızda, hiç küçümsenmeyecek bir ilerlemenin olduğu söylenebilir. Bugün sanayii, ulaşım, haberleşme, ticaret her alanda 1920'li yıllara göre bir gelişme, varlığını hissettirmektedir. Ancak uygarlık ya da çağdaşlaşma açısından eksikliklerimiz mevcuttur. Bu sorunlarda, halk ve yöneticilerin ortak çözüm üretmeleriyle ortadan kalkacaktır.

Kısaca, Cumhuriyeti en iyi şekilde sürdürebilmek için Türkiye'ye

Cumhuriyet rejimini getiren Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu ana ilkelere⁵¹ bir kez daha, toplu bir şekilde sonuçlandırmakta yarar görüyorum.

1) Halk Egemenliği: Halkın yönetimde söz sahibi olup, kendi için en yararlı olanı benimseyebilme gücüdür. Cumhuriyetin varlığını sağlayan ve Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu ilkedir.

2) Tam Bağımsızlık: "Ya ölüm, ya istiklâl!" diyerek verilen bağımsızlık mücadelesinin, başarıya ulaşmasından sonra, bu bağımsızlığı korumak ve savunmak, her Türk'ün birinci görevidir.

3) Ulusal Bütünlük: Halk egemenliği ve tam bağımsızlıkla beraber, millî sınırlar içinde, Türkiye Cumhuriyeti, Türklük duygusuyla yaşayan herkesin ortak malıdır.

4) Çağdaşlaşma: Medeniyet seviyesine ulaşmada, kendi öz kültürümüzü unutmamak koşuluyla, uygarlaşmamızdır. Düşünceler ve yaşam uygar olmalıdır.

5) Lâiklik: Yönetim işlerinde, dinin etkili olmaması anlamına gelen bu ilke, Türkiye'de Cumhuriyetle gelen bir gelişmedir. İnsanlara vicdan özgürlüğü veren, lâiklik, devlete aittir.

6) Barışçılık: "Yurtta sulh, cihanda sulh" görüşüyle Büyük Atatürk'ün izlediği politika, tüm uluslara, ayırım yapmadan saygı göstermek, mecbur kalmadıkça düşmanca tavırlar içine girmemek esasına dayanır. Dış politikada olduğu kadar, iç politikada da etkili olan bu ilkenin önemle korunması gerekir.

Cumhuriyetçilik ilkesinin zorunlu kıldığı bu maddeler, bugün de geçerliliğini korumaktadır. Halkçılık ve Devrimcilik Cumhuriyetçiliğin temel taşlarıdır. Cumhuriyet ve yenilikleri, elit tabakanın çalışmalarıyla gelmiş,

---

51 Neşe Çetinoğlu, "Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XII, 36, Ankara 1986, s. 726 vd.

ama kısa sürede, halk etki ve tepkilerini duyurur olmuştur. Özellikle Anadolu halkına yönelişle, kıpırdanmaların buranın halkından gelmesi dikkate değerdir. Çünkü Osmanlı döneminde genellikle tepki Rumeli taraflarından gelirken, Kurtuluş Savaşı'nın Anadolu'da başlaması, Meclis'in Ankara'da açılması, ismi anılmayan Anadolu ahalisini de duyarlı hale getirmiştir⁵².

Türkiye Cumhuriyeti, geriye bakıldığında, herşeye rağmen, hala büyük bir ilerleme ve gelişmenin içindedir. Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel sahadaki bu ilerleyişler bilinçli halk ve yöneticilerle mümkündür.

Öyleyse, Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği, geleceğimizin garantisi olarak gördüğümüz biz gençlerin onun gösterdiği hedefe, müsbet ilim ve akıl meşalesiyle yürümeye devam etmemiz, hızla gelişen dünyada onun arzuladığı zirveye, biran evvel varmamız gerekmektedir. Bu gerçek manasıyla onu anlamak ve yaşatmak ve ona layık olmak demektir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün sözüyle; "Türkiye Cumhuriyeti her manası ile büyük Türk Milleti'nin öz ve aziz mahdudur. Kıymetli evlatlarının elinde daima yükselecek, ebediyen yaşayacaktır⁵³.

---

52 Bernard Lewis, a.y.e., s. 478.

53 Neşe Çetinoğlu, a.g.m., s. 730.